

ПОРТРЕТ НА ПИСАТЕЛЯ КАТО ПРИЯТЕЛ
Един безпамятен документ за Начо Христосков

Христо Трендафилов

A PORTRAIT OF THE ARTIST AS A FRIEND
A forgotten document about Nacho Hristoskov

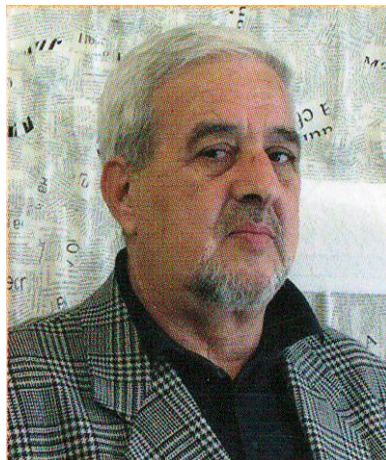
Hristo Trendafilov

О Володе Высоцком я песню придумать хотел,
Но дрожала рука и мотив со стихом не сходился ...
Булат Окуджава

Така се случи с мен, когато наскоро ми съобщиха за смъртта на писателя и приятеля, на възпитаника на Филологическия факултет на Висшия педагогически институт в Шумен Начо Христосков. На няколко пъти сядах да напиша нещо за него, но в главата ми тутакси плисваше поток от възпоменания, помиташе и даваше всичко в една обречена невъзможност.

През октомври 1974 г. започнахме да следваме *Българска филология*, специалност, която я има и до днес. Преподаваше ни цяло съзвездие, истински ФСФа на Софийския университет: професори бяха Симеон Русакиев и Жельо Авджиев (тогава професор се появяваше по-рядко и от *Халеевата комета*), ударният легион бе съставен от тогавашните доценти Донка Петканова, Надежда Драгова, Петър Пашов, Христо Първев, Петър Илчев, Кирил Бабов, Борис Симеонов, Милка Бочева. Само като си представя, че такива европейски учени като Никола Георгиев и Иван Добрев бяха главни асистенти... Те даваха не само знания, но и насаждаха най-важното за един новоучреден ВУЗ – академизъм. А той се налага най-трудно и най-лесно може един ден да бъде подменен от домораслите *параграфи 22* на провинциалния тарикалтък.

Обединяваха ни кръжоците (художествени и научни) и вестник „Студентски глас“. И през четирите години на следването Начо посещаваше сбирките на Литературния клуб „Боян Пенев“, а през периода 1976-1978 г. беше негов председател, наследявайки поетесата Роза Боянова (по

това време Димитрова). Тогава той написа и публикува в институтския вестник първите си разкази, които веднага направиха впечатление със своята пластика и отличното познаване на описвания, предимно селски бит. А иначе световната литературна мода диктуваше *магическия реализъм* на Гарсия Маркес, за кратко суровата и правдива проза на Василий Шукшин, сатирофантазиите на Курт Вонегът. У нас – Иван Цанев, Борис Христов, Миряна Башева доминираха в поезията, Димитър Коруджиев – в прозата. Изобщо вестникът ни бе трибуна за изява на студенти творци, на бъдещи учени и критици, дори рисунките и карикатурите бяха дело на учащи се във ВПИ. Три години с него бяхме в редакцията на вестника и две живяхме на квартира на улица, назовавана и до днес *Червени ескадрони*; спорехме, събирахме и пишехме материали, връзвахме броевете и дежурехме в печатницата, наречена *Георги Димитров*. Начо идваше и на някои заседания в Кръжока по литературна критика, от който излязоха поне десетима завършени литературни критици и историци, участващи в националния литературен и научен живот. Да споменем най-ярките: Любомир Котев, Мариус Теофилов (+ 1993), Иван Карадочев. Там той написа рецензия за книгата „Успоредни светове на младия прозаик Георги Марковски, по-късно рецензира и нашумялата дебютна стихосбирка на Борис Христов „Вечерен тромпет“ (1977). За заглавие на отзива си той сложи един стих от „Самотният човек“:

... една сълза в очите, или драскотина в паметта ви...

Ръководител на Кръжока бе старши асистентът Пейо Димитров, той водеше и Кръжок по Стара българска литература, беше и главен редактор на „Студентски глас“. Ще вмъкна, но далеч не между другото, че посочените извънаудиторни дейности, отнемали много време и нерви, не бяха платени. Пейо беше кръжочен ръководител и редактор, докато върху него не се стовари злостно и добре премерено партийно кроше, предшествано от усърдно-подли доноснически удари под кръста, нанесени от някои членове на Кръжока. За избягване на големи наказания помогна доц. Елка Константинова, преподавател във ВПИ. А Начо, обитавайки вече студентските общежитийни близнаци, предаваше своите познания и опит на новите *ШУ-поколения*, напр. на своя тогавашен съсед и днешен доцент Младен Енчев.

След завършването на Института Начо тръгва по прашната нашенска *La Strada*, не много по-различна от тази на Фелини. А това е пътят на лишено от средства, връзки и социални перспективи талантливо момче (иначе произхожда от прочутото със своите бахчи пловдивско село Милево). Работи известно време в Смолянско като нощен възпитател, после в Младежкия дом в г. Лъки, като билдредактор, организатор реклама в Пловдив, учител, продавач на зеленчук по пазарите из страната. Биографията му напомня по-скоро социалните странствания на големите американски писатели. Навсякъде немотия и неправда, командно-админи-

стративен произвол, накъсвани от кратки и рисковани лични забежки. И години, години самота. Литературният успех се бавеше, пристъпваше с тромава несигурност и само от време на време го озаряваше. Да пише, или да оцелява? През целия 40-годишен период – от края на студентството ни до житейския свършек на Начо (1978-2019) водехме кореспонденция, понякога твърде често, понякога на пресекулки поради пребиваванията ми в чужбина. В тази мъчително-епистолярна кардиограма е отразен страдалческият бит на две момчета с литературни амбиции, чиито наглед обещаващо-широки хоризонти се стапяха в отчайващо тесни перспективи. В писмата ни (и особено в неговите) шетаха многобройните чеда на соцкърмачката - предимно самодоволни дребни кариеристи, изпъчени или прегърбени окръжни величия. Шевстваха творци с паршив талант и продран морал, но с непоклатима локална власт, жени с впечатляваща организационна и авантюрна страст, редяха се случайни и безрезултатни житейски сюжети, щедро се точеше духовна пърцуца. Сякаш целият български социален паноптикум на 70-80-е години бе побран в скромните писъмца на двамата приятели. Днес подобна кореспонденция едва ли е възможна, бързо ще бъде гилотинирана на новия технологически ешафод.

Самотата и притаеното отчаяние растяха, раснеха неудържимо черните му мисли ведно с белотата по косите. Разбирахме, че професионалните качества не чинат нищо, ако не са подплатени с обществено обоняние, умение за пласиране, угодничене пред новите паши, самореклама, макар и простоватичка, частично възпитана наглост, липса на каквито и да е *жестове на благородство* към *Другия* (с изключение на гъвкави *фигури с пръсти*). Но най-важният ни недъг - *всеотдайният, но безумен култ към скромността*, бе внедряван в къщи от набожни майки и социално ненаатрапчиви и непредприемчиви бащи, после ги доразвиваха и допълваха Училището, Комсомолът и Богинята-Майка. А когато осъзнахме, че ненавистта към кариеризма се насажда от устремени към социалния успех люде, бе вече твърде късно. Балъци? Това, че един ден и нашите ловки балъкчии неизбежно ще попаднат в нечии мрежи, бе мижаво-сиромашка утеха, освен това щяха да дойдат нови, европейски траулери. Начо дори с тревога забелязваше как покълват същите благородни пороци и у сина му.

Прозата му? Най-яркото в нея бе пластиката, с която описваше селския, а после и градския бит и проблеми. Понякога родената край Марица южняшка емоционалност и натуралистичните зарисовки вземаха превес и в тях се долавяше тракийският континуитет, чувстваха се неговите традиции, проявени през 30-те години на XX в. от Георги Райчев и Георги Караславов (разбира се, само със „Снаха“ и „Татул“). Котловинната белетристика на ямболските автори от 60-80-те (Д. Вълев, Д. Яръмов, А. Теодоров) не му допадаше толкова.

Наистина най-характерната черта на писателския му натюрел бе родената **пластика**. Един изключително близък нему студент с потайни белетристични попъзновения се отказа да става писател, след като прочете в една новела на Начо как свинята ражда малките си. По-късно желанията на същия кандидат за литературния хамам съвсем изстинаха, след като видя сам с очите си как се ражда едно агне и преживя страдалческата меланхолия на овцата майка. Писателската му мечта изблея за последно, ала пък се откри пътечка към оперативно-критическата кошара.

В началото на 80-те години едно от писмата му ме разтърси за дълго. В него Начо, превъзмогвайки болката, описваше смъртта на майка си (извънредно добра жена, която познавах). Повалена от рака, лежейки дълго в една пловдивска болница и предчувствайки края си, тя събира сили и отронва: „Закарайте ме на село, там искам да умра“.

Пазя писмото някъде, но и не помислям да го прочета отново.

През 1990, когато бе вече 37-годишен (на същата възраст Пушкин загива на дуел), излезе първата му книга „Дъх на ягоди, полъх на любов и телеграма“. Публикувана бе в знаковото за Пловдив и най-старо българско книгоиздателство „Христо Г. Данов“. Написах рецензия за нея със заглавие „Полъх на талант“ и я дадох в доскорощния писателски официоз „Литературен фронт“, но промените бяха отпочнали, вестникът стремглаво се превръщаше в „Литературен форум“ и рецензията се изгуби, въпреки усилията на критика Атанас Свиленов да я издири. Много по-късно я намерих, но полъхът беше отминал. Последваха романът „Подхвърлянето“ (1995) и сборникът с разкази „Слънчевото куче“ (2000). С издателство „Христо Г. Данов“ Начо свързва 10 години от живота си, най-напред като редактор, а после и като директор. До него в редакцията и в Литературния клуб бе неотлъчно прекрасният лирик и наш приятел Добромир Тонев-Големия, неведнъж обирал оваците и награждаван на Националните студентски срещи в Шумен, а известно време фигурираха поетът Тодор Чонов (следвал две години във ВПИ) и бъдещият кмет на Пловдив и настоящ депутат Спас Гърневски. Тонев си отиде през 2001, само на 45, след като бе предрекъл още в своята възторжено приета дебютна стихосбирка „Белег от подкова“ (1979):

Страдам от сърдечна недостатъчност,
но на друг сезон ще я отдам.

„Другият сезон“ дойде с неумолима безпощадност и за престижното в миналото, но вече тлеещо, лишено от градска и национална подкрепа издателство. За отишлия си без време приятел и съратник Добромир Тонев Начо написа заупокойно-трескави и заедно с това светло-апокрифни слова, слова, които могат да се отнесат и за него:

Често го виждам седнал върху слънчевия лъч на някоя небесна

пейка с чаша в ръка... Под сянката на небесносиния пухкав облак отпива питие и казва: Чакам ви. Тук има място за всички.

Начо остана безработен, освен това години наред се грижеше за сина си. Доста време бе председател на Дружеството на писателите в Пловдив, включващо респектиращия брой от 150 членове. Но и тук същото разочарование: груповщина, плоско самоизтъкване, гарнирана с високомерие простотия, прошнуровани номинации. Загърбваха го с аплаузи, точно сега обаче писането му вървеше, като последно припламване на догаряща свещ издаде три сборника с разкази: „От пролуката до гроба“ (2010), „Разкази за Иван“ (2013), „Последното Писмо до Бог“ (2013) и романа „Училището“ (2016).

Смърт, Гроб и Бог бяха доминиращите знаци в тази печална семиотика на Заника. Сякаш вече се дочуваха тъмните приплисквания на *Лета* и инферналният зов на *Преизподнята*. В последната книга, в посвещението си той ми бе написал:

... Може пък и на *Оня свят* да си „хортуваме“ – само *Бог* знае!

За болестта, която го е връхлетяла скоропостижно, той не каза никому дума, ненавиждаше оплакванията на мъже. Не можа и да дойде до ШУ, да види днешните локуси, улицата *Университетска*, парка *Студентски*. Носеше в себе си и друга шуменска мечта – да го поканят за жури на някоя от Националните студентски срещи, в които не само е участвал и награждаван, но е оставил себе си.

О! Да го поканят него днес! Озареният наивитет, слънчевите илюзии и слънчасалата житейска неприспособимост явно ще ни придружават до края на дните ни. А „Възмездие на агнетата“, както се нарича една от неговите страховити „притчи на справедливостта“, ще се отложи за пореден път.

Отивал си е в една пловдивска болница, но е пожелал да бъде погребан на село.

До майка си.

Но Начо продължава да пише и подир края си – последната му творба предстои да излезе. Нарича се „Шикалки“ и неотдавна е спечелила конкурса за най-добър роман на Пловдив. Казват, че в нея е описал целия си нерад живот...